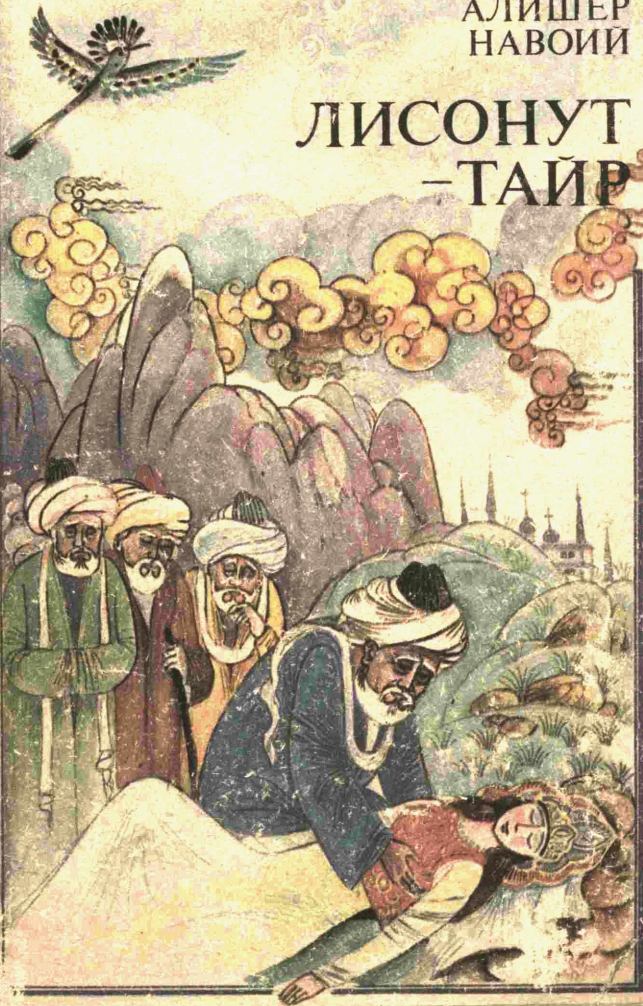

84

Н. 179

АЛИШЕР
НАВОИЙ

ЛИСОНУТ — ТАЙР

АЛИШЕР
НАВОИЙ

ЛИСОНУТ -ТАЙР

(Куш тали)

15279
8.05.2012

JIZZAX VILOYAT AXBOROT-KUTUBXONA MARKAZI		
INV №	8309	
5 »	07	2012 Y

Джизакская областная БИБЛИОТЕКА	
Инв. №	28066
20085	18 г.

Тошкент
Фафур Гулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1984

Уз1
Н 13

Насрий баён муаллифи: ШАРАФИДДИН ШАРИПОВ
Масъул муҳаррир: СУНИМА ҒАНИЕВА

Н $\frac{47025701000 - 102}{M352(04) - 84}$ 1 - 84

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984 йил.

ҚУШ ТИЛИ ИШОРАТИ БИЛАН

«Лисонут-тайр» («Қуш тили») буюк шоир Алишер Навоийнинг энг сўнгги достони бўлиб, у реал мавжудот ва илоҳиёт, инсон, табиат каби ғоят мураккаб масалаларни бадний акс эттирган. Бинобарин, Навоий асарда юқоридаги масалалар юзасидан ўз қарашларини қушлар тили, уларнинг хатти-ҳаракатлари ва саргузаштлари орқали аллегорик тарзда, яъни мажозий усулда баён қилади.

Навоий бу ҳақда ўзининг «Муҳокаматул-луғатайн» («Икки тил муҳокамаси») асарида шундай деб ёзади: «Чун «Лисонут-тайр» алҳони била тараннум тузубмен, қуш тили ишорати билан ҳақиқат асрорин мажоз суратида кўргузубмен».

Бу дoston мазмуни деярли бутун ҳаёти давомида Навоий фикрини банд этиб келган. Чунки у болалик чоғларида машҳур форс файласуф шоири Фаридиддин Атторнинг «Мантиқут-тайр» номли асарига мафтун бўлиб, ҳатто уни ёдлаб ҳам олган эди. Еш Алишерни асарнинг фалсафий моҳияти эмас, балки унда келтирилган қушларнинг турлитуман саргузашти, ҳикоятларнинг ғоявий-бадний жозибаси, ранг-баранглиги, уларнинг катта пафос ва гўзал тил билан баён этилиши асир этган, дейилса хато бўлмайди. Ниҳоят, Навоий умрининг охирларида 904 (1498—99) йилда «Лисонут-тайр» достонини яратди. Шоир асарнинг бир ерида таъкидлашча, «таржума расми била», бошқа жойда ёзишча, «шарҳ этгали» «Мантиқут-тайр» йўлида ўз асарини қоғозга туширишга жазм қилади:

Мунчаким назм ичра қилдим иштиғол,
Хотиримдин чиқмас эрди бу хаёл —
Ким бу дафтарга бериб тавфиқ ҳақ,
Таржума расми била ёзсам варақ.

Неча бу ишга кўнгул машғуф эди,
Гўёким вақтига мавқуф эди.
Олтмишқа умр қўйғонда қадам,
Қуш тилин шарҳ этгали йўндум қалам.

Навоийнинг ўз асарини «Мантиқут-тайр»га жавобан, назира тарзида ёзгани ҳақидаги эътирофини адабий анъанага риоя қилиш мазмунида тушунилса тўғрироқ бўлади.

Зероки, асар оригиналлик даражасига кўтарилган. Бу ҳол, ўз навбатида, ўша даврларда назира боғлаш масаласига бениҳоя кенг ва анчайин чуқур маънода ёндашилганидан далолат беради. Навоий асарнинг фалсафий йўналишини ҳам, ижтимоий-сиёсий маъзини ҳам ўзгартириб, унга дидактик жанр, ҳаётий руҳ бахш этади.

«Лисонут-тайр» достонининг ғоят қисқача сюжети қуйидагичадир: ҳар хил қушлар бир гулистонда мажлис қурмоқ ниятида йиғиладилар.

Лекин ҳар бир қуш ўзига муносиб ўрин ололмагани туфайли можаро кўтарилади. Бундай адолатсизликни бартараф этиш учун уларда бир одил ва доно бошлиққа эҳтиёж пайдо бўлади. Ҳудҳуд (поишак) Симуруғ деган қуш борлигини айтиб, унинг афсонавий таърифини беради. Лекин Ҳудҳуд Симуруғга етишиш ғоят мушкуллигини тушунтириб, бу йўлда азобу уқубатлар чекиш муқаррарлигини уқтириб ўтади. Ҳамма қушларда Симуруғга катта ҳавас уйғонади. Қушлар уни излашга аҳд қиладилар ва бу йўлда раҳбар бўлишликни Ҳудҳуддан илтижо қиладилар. У рози бўлади ва ўз навбатида Тўти, Товус, Булбул, Қумри, Қаклик, Тазарв, Дуррож, Қабулар, Шоҳбоз, Шунқор каби қушларга мурожаат қилиб, йўлга отланишга даъват этади. Қушлар йўлга раво на бўладилар. Лекин кўп ўтмай улар толиқадилар, йўл машаққатдан гам ва алам чекиб Ҳудҳудга узрхоҳлик билдира бошлайдилар. Тўти, гарчи қафасда эса-да, гузалар қўлидан шакар-қанд еб, қаттиқчилик кўрмай яшаб келардим, деса, Товус ўзининг оламдаги энг гўзал қушлардан эканлигини айтади...

Ҳудҳуд эса қушларнинг барча узрларига жавоб қилади ва ўз фикрларини далиллаш учун қатор ҳикоятлар келтиради. Қушларнинг, Симуруғга қандай қилиб етишиш мумкин, — маъносидаги саволларига Ҳудҳуд: Бу ишқ йўлидир, бинобарин, бу йўлда жондан ҳам, имондан ҳам кечишга тайёр туриш вожибдур, — дея жавоб қилади. Ҳудҳуд худди шу сўзларининг далилига машҳур Шайх Санъон ҳикоятини келтиради. Ҳудҳуд Симуруғнинг янада муфассал таърифини беради. Даврадаги қушларда Симуруғга бўлган иштиёқ янада ортади. Қушлар бу йўлда раҳбар бўлиши зарурлигини эътироф этиб, яна Ҳудҳудга юзланадилар. У рози бўлмайди. Шунда барчага қуръа ташлайдилар. Қуръа Ҳудҳуд номига чиқади. Энди қушлар бирин-кетин ўз мақсадлари йўлида сийрат ва суратларидан келиб чиқиб саволлар бера бошлайдилар. Жумладан, бир қушнинг бу машаққатли йўл нимадан холи, деган саволига Ҳудҳуд шундай жавоб беради:

...Эрур холи улус ғавғосидин,
Шоҳ иззу жоҳу истиғносидин.

Яна бир қушнинг асл манзилга қачон етиб борамиз, деган сўроғига Ҳудҳуд, олдинда етти манзил бор, деб жавоб қилади ва ҳар водийли бирма-бир таърифлаб беради. Ниҳоят, қушлар олти водийдан жуда кўп азобу уқубатлар чекиб ўтадилар. Уларнинг кўплари ҳалок бўлади, кўплари эса бедарак йўқолиб кетадилар.

Ниҳоят, қушлар охириги — еттинчи водийга кириб келадилар, қарасалар:

Ҳар гул гулшанда бир кўзгу эди,
Қим қаён боқса — алар ўтру эди...
Кўринур эрди назарда мў-бамў,
Акс кўргузган киби кўзгую су...
Қим қилиб Симуруғ ўттуз қуш ҳавас,
Ўзларин кўрдилар ул Симуруғу бас.

Шундай қилиб, улар ахтарган Симуруғ ўзлари — ўттиз қуш бўлиб чиқади.

Навий бу асари билан мажоз усулидан фойдаланиб, мажозий қаҳрамон, персонажлар савол-жавоблари, хатти-ҳаракат ва интилишлари орқали бутун олам, ундаги барча мавжудотлар дастлабки моя — илоҳий субстанциянинг зуҳуридир, худо улардан ташқарида эмас, бал-

ки уларнинг ўзид мавжуддир, кинот — мир'от ва унда зуҳур этган тамоми борлиқ худонинг инъикосидан иборатдир, демоқчи бўлади. Шуниси диққатга сазоворки, асарнинг муқаддимасидаёқ шоир худо тазоҳирларидан бири бўлган инсонни илоҳийлаштиради, уни оламнинг яралишидаги бош мақсад сифатида талқин қилади.

Модомики, олам, табиат ва ҳатто малаклар сажда қиладиган улур зот — инсоннинг ўзи худонинг зуҳури экан, инсон ўзлигидан, дунёдан воз кечиб, худо билан бирлашишга эҳтиёжманд эмас.

Навой «Лисонут-тайр» асарининг асосий қолишловчи ҳикоя ва Худхуд раҳбарлигида қушларнинг Симурғни ахтаришлари ичиде ҳар хил ҳажмдаги масал, ҳикоят ҳамда мунозаралар бериб боради. Улар ана шу қолишловчи ҳикоялар, сўз кетаётган мақсад, масала ёки воқеани тўлароқ ёритиб борниш учун бадий иллюстрация хизматини ўтайди.

Характерлиси шуки, асарда ижтимоий моҳиятга эга бўлган қатор ҳикоятлар ҳам мавжуд бўлиб, уларда инсон меҳнатининг қадрсизлиги, бойликка ҳирс қўйишликнинг фожиаи оқибати, бадбинлик ва таркидунёчиликнинг беҳудалиги, тамаъгирлик ва текинхўрликнинг ёмон иллат эканлиги қаламга олинади ва айёрлик, фирибгарлик, жоҳиллик, ҳаёлпарастлик, ўқувсизлик каби ҳислатлар қораланади.

Жумладан, асардаги бир ҳикоятда дур ва марварид учун ўз ҳаётини хавф остига солиб, ниҳоятда оғир, машаққатли меҳнат билан топган дурларини савдогарларга 1—2 чақага пуллаб, тиркичилик қилувчи гаввослар ҳақида сўз юритилади. Ҳинд савдогари ҳақидаги ҳикоятда бутун ҳаётини хатарли сафарларда ўтказган, роҳат-фароғат кўрмай, ҳаминша «савдо мояси биле маст» юрган савдогарнинг охири дарёга фарқ бўлиб, балиқларга ем бўлгани баён этилади, яна бир ҳикоятда эса бойликка ҳирс қўйган басраллик бир ҳасис умр бўйи топган олтин-кумушларини емай-ичмай йиғиб, бир қисмини ерга кўмиб, қолганларини эғнидаги тўнига тикиб олиб юргани, кунларнинг бирида сув соҳилида қўл ювмоқчи бўлиб эгилганида, пуллар оғирлик қилиб уни сувга тортиб кетиб ҳалок бўлгани ҳикоя қилинади.

Бу ҳикоятлар ўз даври, феодал муҳитнинг иллатларини фош қилиши билан бирга, ҳалол меҳнати ва гўзал фазилатларни тарғиб этишда ҳам аҳамиятли бўлган ҳаётий лавҳалардир.

Асарда Навойнинг шахсий мушоҳадалари асосида яратилган ҳикоятлар ҳам анчагина бўлиб, улар ўзларининг реалистик хусусиятлари билан ажралиб туради. Хунарининг сире асрорларидан беҳабар борбон, мушт еб қоринни тўйдириб юрувчи беор текинтомоқ, ҳаммани аллаб мисни олтин, сохта тошларини гавҳар ўрнида пуллаб келган заргар, беҳунар ва очкўзлиги туфайли йўл азоби ва овқат танқислигига чидай олмай ўлиб кетган паҳлавонларга бағишланган ҳикоятлар шулар жумласидандир.

Достонга алоҳида жозиба бағишлайдиган ҳикоя — бу «Шайх Санъон» ҳақидаги ҳикоятдир.

«Гарчи шоир достондаги бошқа новеллалар қатори «Шайх Санъон» ҳақидаги қиссани ҳам ҳикоя деб атаса-да, лекин бу қисса ўзининг ҳажми эътибори билан, айниқса бош қаҳрамон Шайх Санъон образининг тўла ва чуқур очилиши билан бошқа ҳикоятлардан кескин фарқ қилади ва уни бемалол достон ичидаги мустақил шеърый қисса ёки поэма деб қараш мумкин»¹, — дейди навойшунос олим Абдуқодир Ҳайитметов.

¹ Ҳайитметов А. Алишер Навойнинг Шайх Санъон ҳақидаги қиссаси. Навоий, Шайх Санъон, ЎзССР Бадий адабиёт нашр. Тошкент, 1962, 6-бет.

Қиссада Қаъбанинг шайхлар шайхи бўлган Шайх Санъоннинг Румга бориши, у ерда бутхонани томоша қилиб, бир гўзал тарсо — христиан қизига ошиқ бўлиши поэтик жозиба касб этган сатрларда тасвирланади. Қиз ишқида ёнган шайх бениҳоя оғир изтироблар чекади. Шайх билан Румга келганлар уни бу йўлдан қайтармоқчи бўладилар. Ошиқ уларнинг пандларига қулоқ осмайди. Қуларнинг бирида бутхонада беҳуш ётган Шайхнинг қошига унинг ишқидан хабар топган қиз келади ва бир дунё таъна-дашномлардан сўнг, Шайхга ўзининг тадабларини баён этади:

Ким менинг васлим таманно айламиш,
Ихтиёр этмак керакдир тўрт иш:

Май ичиб, зуннор олиб, бўлғонда маст,
Куйдуруб мусҳафни, бўлмоқ бутпараст.

Ишқнинг бу тўрт эрур шукронаси,
Ена икки иш эрур журмонаси...

Хўкбонлиг келди бир йил ёнаси,
Бўлмоқ оташгоҳ ўти девонаси...

Гар менинг васлим санга матлуб эрур,
Ҳамнишин бўлмоглигим марғуб эрур.

Бу деганларни қабул этмак керак,
Васл кўйида нузул этмак керак.

Қизнинг шартларини Шайх қабул қилади ва дарҳол уларни бажаришга киришади. Яъни, у қуръонни куйдиради, зуннор боғлайди, муттасил май ичади. Кундузлари чўчқа боқиб, туллари гўлаҳлик қила бошлайди.

Шайхнинг муридлари қанчалар илтижо, чора ва тадбир қилишмасин, унга таъсир этмайди. Оқибат, улар Шайхни ёлғиз қолдириб, Қаъбага қайтиб кетадилар. Қаъбада Шайхнинг бир содиқ муриди бор бўлиб, Шайх Румга кетаётганида у сафарда эди. Мурид Қаъбага қайтгач, қараса Шайх ва унинг атрофидагилар йўқ, хонақоҳ хароб. Уни ҳамма гапдан хабардор қиладилар. Содиқ мурид Шайхни Румга ташлаб келган муридларига дашном беради ва:

Шайхқа тушганда бу янглир бало-
Ким, биров ишқида бўлди мубтало.

Ул ўзига ҳар жафо қилғон чоғи,
Вожиб эрди қилмоқ они сиз доғи.

Охири ўзи қайтиб келган муридларга бош бўлиб, Румга равона бўлади. Чўчқа боқиб юрган Шайх уларни танимайди. Мурид ҳамроҳларини тоат-ибодат, дуо-илтижолар қилишга чорлайди. Шайх аста-секин ўзига кела бошлайди, муридларига узрхоҳлик қилиб, улар билан Қаъбага қайтиб кетади. Шундан кейин тарсо қизга тушида ғойибдан Қаъбага бориши, Шайхдан узр сўраши, унинг динига кириб, бир-

га бўлиши лозимлиги ҳақида хабар келади. Қиз Қаъбага, йўл олади Анча азобу уқубатлар, саргашталиклардан сўнг у ерга етиб келади. Шайх билан учрашади, ундан узр сўрайди, унинг динига кирази ва ўша замоноқ дунёдан ўтади. Орадан кўп ўтмай Шайх Санъон ҳам казо қилади.

Навий талқинида Шайх Санъон қиссаси ниҳоятда таъсирли чиққан. Шоир қисса қаҳрамонининг ташқи ва ички қиёфасини жозибали тасвирлайди. Шайхнинг ишқий кечинмалари, дарду аламлари, муҳаббати йўлида собитлиги гоят самимий чизилган.

«Лисонут-тайр»ни тугаллар экан, Навоий ёзади:

Алл бўстоннда юз хайли туюр,
Кўрмасулар зулм тошидни фўтур.

Бинобарин, иссонни улуғлаш, уни осудэ ва бахт-саодатли кўриш гоёсини Навоий бу асариди ҳам илғари суради.

«Лисонут-тайр» достонининг тили Навоийнинг бошқа достонлари, шеърйи асарлари тилига нисбатан анчагина содда ва равондир. Айтиш мумкинки, асардаги мураккаб фалсафий мазмун, мажозий воситаларнинг кенг қўлланганлиги тил ва услубни енгил, ўйноқи, жонли ҳам тушунарли бўлишини тақозо қилган. Навоийнинг халқ оғзаки ижоди, ундаги сюжетлар, ҳикматли сўзлар, таъбирлардан, ҳазил-мутойибалардан унумли фойдаланиши ҳам шу билан изоҳланади.

Айтилганларнинг ҳаммаси ва «Лисонут-тайр» композициясининг ниҳоятда пухта ишланиши, мазмун ва уни очишда қўлланилган бадий усуллар ва образлар Навоийнинг юксак бадий маҳоратидан далолат беради. Хусусан, асарда аллегорик ва реалистик йўналишларнинг моҳирлик билан алмашилиб бориши шоирнинг бадийятдаги ўзига хос санъатини намойиш қилади.

Лекин асарда мистицизм элементлари ҳам мавжуд бўлиб, улар Навоий дунёқарашиди баъзи идеалистик томонлар билан изоҳланади. Булар — дунёнинг пайдо бўлиши ҳақидаги тасаввуфий концепциянинг берилишида, Одам ва Ҳаво тарихининг тилга олиншида, меърож тарихи, Муҳаммад пайғамбарнинг фалак гумбазлари ва самовий буржлардан ўтиш тафсилотлари баёнида яққол кўзга ташланади.

Буларга қарамай, «Лисонут-тайр» Навоий ижодида, қолаверса, бутун ўзбек адабиёти тарихида мустасно ўрин эгаллайди. Бу асари билан Навоий гоят гўзал бадийят намунасини яратди. У ўзининг ҳаётий пантенстик фалсафасини мистик тасаввуф таълимотига татбиқ қилишда ҳам гоёвий, ҳам бадий маҳорат кўрғазадик, натижада асар унинг тасаввуфий характерида қатъий назар, бадий баркамол, эмоционал таъсирчан адабиёт ёдгорлигига айланади. Бинобарин, буюк ишодкорнинг ўз замонасидаги турли-туман таълимотлар, ҳар хил урф-одатлар, бир қанча илм-фан соҳалари, халқ афсоналари, ҳикматлари ва диний ақидалардан атрофлича хабардор эканлиги «Лисонут-тайр»га алоҳида жозиб бағишлайди. Ҳаётий мушоҳадалари ва турмуш тажрибаси бениҳоя бой бўлган, даврнинг илғор гуманисти Алишер Навоий ўзининг бу асариди ҳам юксак идеалларига содиқ қолди, у оддий, кузатувчи, пассив мулоҳаза юритувчи тасаввуф назариётчиси эмас, балки ҳар қандай таълимотнинг рационал маъзини ажратиб ола биладиган, ҳар бир қарама-қаршилиқ ва зиддиятда илғор томонни илғаб оладиган руҳан тетик, маънан кучли бўлган фаол иш ва кураш кишиси сифатида фикр юритади.

Хуллас, «Лисонут-тайр» ўша даврнинг энг актуал масалаларини қамраб олган, реал ҳаёт, жамият ва унинг турли табақадан ташкил топган намояндаларининг хатти-ҳаракати, феъл-атворидаги фазилат

ва иллатлар хусусида сўз юритувчи жуда ҳам мураккаб фалсафий дostonдир.

Алишер Навоий тили билан ҳозирги замон ўзбек адабий тили орасида маълум тафовутлар мавжудлигини назарга олиб, шоирнинг «Хамса» таркибидаги бешта дostonи насрий баёнга айлантирилиб вaшр этирилди. Бу Навоий ижодида тобора қизиқиши ортиб бораётган кенo ўқувчилар оmmasига аңчайин қулайлик туғдирди, унинг талабларини қондириб, шоирнинг ғоявий олами ва бадий маҳорати билан чуқурроқ танишишнинг қулай воситаси сифатида таҳсинга сазовор бўлди.

Шу йўлдан бориб, Навоийнинг олтинчи дostonи «Лисонут-тайр» дostonини ҳам насрга кўчиришга киришилди. Бу машаққатли ва масъулиятли вазифани ёш навоийшунослардан, истеъдодли олим, филология фанлари кандидати Шарафиддин Шарипов уddасидан чиқди. У бу мураккаб асарнинг ҳар жиҳатдан гўзаллигини ўз имконияти даражасида кўрсатиб беришга ноил бўлди. Уйлаймизки, Навоий асарининг асл поэтик текстини тўғри тушуниш ва ундан баҳраманд бўлишда Шарафиддин Шарипов меҳнати азиз китобхонларга, шубҳасиз, асқотади.

*СУЙИМА ҒАНИЕВА,
филология фанлари кандидати*

Жон қуши ўз сирларини баён қилишга киришар экан, уни тангрига мадҳия ўқиш билан бошлайди. Чунки тангри барча мавжудотнинг яратувчисидир. У мангу барҳаёт бўлиб, ундан бошқа ҳамма нарсалар ўткинчидир.

Яратувчи ўзининг қудратли қалами билан бутун оламни аниқ бир режа остида бунёд қилди. Аввало у тўққиз фалакни айланувчи қилиб яратди ва бунинг сирини тушунишда идрокни ожиз этди. Кўкни тун ва кунга бўлиб, уни қуёш ва юлдузлар билан беади. Унда ой гўё осмон тирноғига ўхшаш бўлиб, янги ой эса ўша тирноғнинг бир бўлагини эслатади.

Осмонни бетиним ҳаракат қилишга бўйсундирди, ерни эса унинг бўшлиғида турғун қилиб яратди. Ер юзини ёмғир сувлари билан ювди, натижада чанг ва чирклар ундан тозаланди. Қуруқликни денгиз юзидаги кемага монанд қилиб яратди. Тоғлардан бу кемага унинг мувозанатини сақлаб турадиган лангарлар ясади. Қуёш ўтидан сув қайнаб кетмасин деган мақсадда денгиз юзига буғлардан парда тортди. Сувда мавжуд бўлган қурт ва қушлар ғамини ейишда адолат оламини кўрсатди. Найсон ёмғирига катта шараф ато этди, унинг эҳсони туфайли садаф ичида гавҳар ҳосил бўлди. Дурга у жуда катта қиймат билан ривож берди, оқибатда у тахт аҳлининг тожи учун зебу зийнатга айланди.

Ҳамал ойи билан баҳорни бошлаб берди, унинг ўлчовида кеча ва кундуз тенг бўлди. Тонг насимини Исо нафасидек эстириб, боғлардаги барча жонсиз нарсаларга жон бағишлади. Боғ аро хилма-хил раъно чечакларни ёйиб, чаман гўзалликларини намоён қилди. Елга ҳузурбахш ҳид ато этди, унинг туфайли дарахтларга қайтадан жон кирди¹. Тонгни кофурдек оппоқ ранг билан ёритди, шомни мушкни қора либосга ўради. Қуёшни кундузи порлатиб, ойна кечанинг шамига айлантирди.

¹ Баҳор фаслида табиатнинг уйғонишига ишора қилинган.

Агар у қуруқлик юзасида ҳар хил гаройиботларни ёйган бўлса, денгизда эса улар бундан ҳам ортиқроқдир. У даштларда қанча жониворларни яратган бўлса, сувда яратган сузувчилари бундан юз барабар кўпдир. Қуюнни дашт аро айлантирган бўлса, сув юзида ҳам гирдобни тўлгантирди.

Сувни оловга душман қилиб яратди, ушамолни эса тупроққа зид қилди¹. Яратувчининг қудрати билан ана шу бир-бирига зид тўрт нарса инсон хилқатида бир бутун ҳолда бирлашди.

Бутун оламни яратишдан кўзланган мақсад Инсон бўлиб, у ҳамма мавжудот ичида тенги йўқдир. Инсон кўнглини турли билимлар хазинаси қилди ва бу тилсим ичида тангри ўзини яширди. Инсоннинг ажойиб жисми бир махфий сир хазинаси ўлароқ ўзида ана шу ганж тилсимини сақлайди. Бу тилсим жон бўлиб, у ўша хазинада туради ва унга посбонлик қилади. Эй жон! Сенинг бу хилда яратилишингга чексиз офарин!

Чунки у ўз сирининг хазинасини очмоқчи бўлганида, уни на само ва на ер қабул қилди. Инсондан ўзга нарсалар жаҳолатга ботиб, унинг хитобини англамади ва бу сирни қабул этмади. Шунинг туфайли инсон бошқа барча нарсалардан мумтоз қилиб яратилди ва «Қунту қанзан.»² сирдан хабардор этилди. Унинг бошига тўғри йўлдан бориш тожи қўйилди, шараф меърожигга чиқиш эса унинг қисмати бўлиб қолди.

Ҳатто олам ичра бутун малакларга пешво бўлиб, уларга саждагоҳ бўлган ҳамда уларни ўзига бўйсундирган, дунёдаги барча жинлар ва малонкалар бошлиғи вазифасини бажарган шайтон, гарчи у бутун оламга эгалик қилиб, неча минг йил зуҳду тоат билан худо амрига итоат айлаган бўлса ҳам; ва ҳатто ер юзида ва мовий осмонда у сажда қилиб бош урмаган бирон қарич бўш жой қолмаган бўлса ҳам; у шундай юксак саодатга эришиб, ҳақ ёдидан ўзга биронта нафас олмаган бўлса ҳам ўз хизматлари ва худога яқинлигига суюниб кетди ҳамда бундан унда гурур пайдо бўлди. Натижада у бу ажойиб Инсонни кўзга илмади, унга бошқа малонкалар каби сажда қилмади. Яратувчининг бу амрига бўйин эгмай, таъна кўзи билан қараганидан унинг бўйнига шу он лаънат ҳалқаси осилди. Зероки, унинг кўнгли итликни ҳавас қилган эди, шу са-

¹ Модда таркибидаги тўрт унсур кўзда тутилган.

² Шу сўзлар билан бошланувчи ҳадисга ишора. Ҳадиснинг тўлиқ таржимаси қуйидагича: «Мен махфий хазина эдим, инсонни ва руҳларни мени билишлари учун яратдим».

бабли ҳам бўйнига итлар каби лаънат тасмаси боғланди. Шунинг учун ҳам у Инсон зотига доимий рақиб бўлиб, унинг имонини йўлдан урувчи ашаддий душманга айланди. У қиёматга қадар ана шу хил иснодга дучор бўлиб, дўзах олови, макр ва адоват қўзғатувчи номини олди. Хуллас, у шунчалик катта шараф билан малонкалар бошлиғи бўлса ҳам, такаббурлик қилгани учун абадий мардуд ва малъунликка гирифтор бўлди. Унинг бу қисмати бутун осмон ва ер юзидагиларга ибрат бўлиб қолди.

Шундай қилиб, (тангри) Инсон жисмини бир ҳовуч тупроқдан чиройли қилиб яратди, унга одамийликнинг ажойиб шаклини берди. Ҳам уни ўз сиридан хабардор қилди, ҳам халифалик¹ билан сарфароз этди.

Агар биров (шайтон) бош тортиш билан офатга гирифтор бўлган бўлса, биров (инсон) ўзини тупроқдек паст олиш билан эътиборга лойиқ бўлди. Инсоннинг саждагоҳ бўлишини таъминлаган ҳам, шайтоннинг ҳайдалиши ва рад этилишини муносиб кўрган ҳам унинг ўзи! Бу бирни (шайтонни) нуқсонли айлаган ҳам, бу иккинчини (инсонни) суюкли айлаган ҳам — ўша! У нима қилган, бу нима қилган бўлса, унинг ўзи билади, ўзга бу ишни қила олмайди, ҳар не қилса — у қилади. Унинг ҳикматларидан киши воқиф эмасдир, зероки, бу иш кишининг қўлидан келмайди. Ҳамма ишни унинг ўзи қилади ва унинг ўзи билади — бутун ҳикмат ана шундадир! У ўхшаши йўқ бир подшоҳдир-ким, унинг на шериги, на тенги, на вазири бордир.

Эй яратувчи, қудратингга юз офарин! Сендан ўзга йўқдир, бор десалар ҳам, у — сенсан! Фақат сен мавжудсан ва борлиқ кўркисан, ҳам бирлик, ҳам қадр этувчилик арзандасисан. Бирлик ҳам, борлиқ ҳам сенда; тириклик, қодирлик ва шафқатлилик ҳам сенинг ўзингда!

Агар шафқат денгизингда мавж кўтарилса, у ҳар қандай катта гуноҳнинг ҳам баҳридан ўта олади.

II

Ўз камчиликларидан шарманда бўлиб, бу уятдан боши тубанлик тупроғига эгилганлиги юзасидан барча ҳожатларни амалга оширувчи ҳакам олдида муножот

Ё раббий! Ўз ҳолимга ниҳоятда ҳайронман, ута гуноҳкор ва масту паришон ҳолга тушган бир кимсаман! Чунки

¹ Ерда худонинг ўринбосари бўлмоқлик.

ҳаддан ташқари баланд нафсим туфайли кибру ҳавога мағлуб бўлдим, тўғрилиқни номақбул билиб, покликдан узоқлашдим. Жонимга исён майидан мастлик пайдо бўлди, кўнглим фисқ аҳлига ҳамдамлик қилди. Шум нафсим бошимга ҳар хил ҳавойи кайфиятлар солди, шайтон галалари ҳар ёндан менга ҳужум бошладилар. Бу тўдадан мен воқиф бўлгунимга қадар, улар кўнглим мамлакатини остин-усти қилиб юборишмоқда.

Бир зулм қилувчи кўзимга чиройли кўриниб, ўзимни унга ошиқ, уни эса ўзимга маҳбуба деган эдим. Бу ёмон феълли маъшуқадан менга ҳар хил ситамлар етарди. У кўзимга кўрингач, ҳатто оҳ уриб ўзимдан кетиб қолган пайтларим ҳам бўлар эди.

Унинг оловли лабларидан жонимга ўт тушди, сочи ва холидан рўзгорим қорайиб кетди. У сўзлаганида тилим лол қолар, нозли жияласи эса ақлимни олар эди. Унинг васлига етишмоқни ўзим учун ҳаёт, ҳажрини эса ўлим деб ҳисоблардим. Уларнинг бирдан жоним осойиш топса, иккинчисидан жабр тортар эди.

Ҳажрининг ғамида май ичар эдим. Агар васл жоми қўлга киргудек бўлса, жондан кечишга ҳам тайёр эдим. Усиз тирикликни ўлим деб англадим, ҳажридан доим жоним юз турли офат чекар эди.

Уни ҳаётимнинг мақсади деб билардим, ундан бошқа кўнглимга келмас эди. Ундан айрилиқда юрган чоғларимда бошқа ҳамма нарсалар ёдимдан кўтариларди. Чунки, сен ўзинг воқифсан, мен ҳам чин сўзни айттайин: ҳажридан кўнглимга шунчалик кўп жабру зулм етардики, ҳатто фақат унинг васлини исташ учунгина сени ёд этар эдим...

Оллоҳ-оллоҳ! Ўзимнинг бундай бандалигимни эласам, шармисорлик ўлдиради. Жаҳлда шунчалик юзқароликка йўл қўйдимки, булар кўзимга оламни қаро қилиб кўрсатмоқда.

Эй ҳеч нарсага эҳтиёжи йўқ тангри! Умримда бирон-бир ракаат намозни ўтинчсиз қилмадим. Ҳаргиз кераклик тош бўлмаса, тупроққа бош қўймадим. Ўзимни карам соҳиби кўрмагунимча гадога бирон-бир дирҳам¹ тутқазмадим. Донолик билан эмас, балки қўлимда юз доналик тасбеҳ ушламагунимча номингни тилга олмадим. Бирор ишни ўз фойдамни кўзламай қилмадим, ўзимни мунофиқликдан холи деб билмадим. Шу сабабли мен каби инсон,

---

¹ Дирҳам — кумуш танга.

инсонгина эмас, деу шайтон ҳам бўлмасин! Ўзимнинг бу янглиғ феъл-атворимдан жуда хижолатдаман, булар учун ҳар доим кўнглум тушкунликка тушади, дилим мудом ғаш. Бу хил хижолатликлардан мен учун ҳаёт йўқ, чунки ҳар дам уяг ўлдириб ташлаяпти.

Бу иллатларки, айтиб ўтдим, ўзим уларнинг ҳеч бир иложини қила олмаяпман. Шунчалик мусибатга дучор бўлганманки, агар сендан қазо етса, кейин нима бўлишин билмайман. Гарчи бу дардлар мен учун давосиз бўлсада, лекин уларнинг дармони сенга осондир. Дардимга дармон иноят қилгин, комил тавбага эришмоқ йўлини кўрсат. Адолат ва эҳсонингга мени сазовор қил ва золим нафсдан мени халос эт! Жонимда шавқинг шуъласини мавжуд қил, ундан ўзга ҳамма нарсани кўнглимдан чиқариб ташла!

Гарчи руҳ бадан ичра тутқун бўлса ҳам уни мушоҳада этиладиган кун қўйиб юбор. Токи бу қуш сафарга мойил бўлиб, асл гулшан томон парвоз қила олсин. Чунки қуш¹ учмоқ² сари интилгани, тупроқ³ эса тупроққа қўшилгани маъқул.

Қилган ишларим ҳақида сўроқ қилиб, хитоб этган чоғингда сен берган саволларга жавоб топа олмай қолсам, мени ҳазин аҳволга қўймай, тезда ўшани қошимга етгуртилки, уни сен ғуноҳкорларнинг ҳимоячиси⁴ деб атагансан...

XIII

Олижаноблик эгаси ва поклик қибласи Шайх Фариддин Атторга (оллоҳ унинг руҳини эзгуликка буюрсин) мадҳу сано айтмоқ ва ўз ўтинчини баён қилмоқ

Оламдаги барча денгиз ва конларда нимаики бор бўлса, юзлаб ўшанча нарсалар Аттор дўконида⁵ мавжуддир. Унинг маънолар денгизидаги дурлар худди кечаси жилва

¹ Қуш — бу ўринда инсон жони кўзда тутилган.

² Учмоқ — жаннат маъносида ҳам қўлланилиб, сўз ўйини ишлатилган.

³ Тупроқ — инсон танаси маъносида келган.

⁴ Аслида: «шафиъул-музнабин» — «ғуноҳкорларнинг ҳимоячиси» демакдир.

⁵ «Аттор ижодиёти» демакдир.

қилаётган юлдузларга ўхшайди. Қонларидаги ёқутлар эса кечки пайтдаги шафаққа, балки тонг пайтида энди ёйиб келаётган қуёш нурларига монанд. Уларни сен дуру гавҳар дема, балки ҳодисалар тоши дегин, бу тошлардан заифу нотавонлар боши ёрилгусидур. Уларни ёқут ҳам дема, балки олам аҳли қатлидан оққан қонлар деб атагин.

Гарчи васфини айтишда қалам ожизлик қилса-да, энди унинг дўконини шарҳ қилай. Агар одам таъбини жаҳолат мағлуб этиб, унда ҳар хил ёмон ахлоқсизликлар пайдо бўлса, бу дўконда бундай иллатларни даволаш учун турли шарбатлар муҳайёдир. Ундаги сандал, мушк, абир ва заъфарон каби дориворлар киши таъбини жаҳолатдан даволайди. Файзли боғидан етиштирилган гулоб ва хушбўй мушкларнинг ҳар биридан таъбга юз файзли умид ҳосил бўлади. Унинг қанд ва новвотга ўхшаш ширин сўзларидан ўлган кўнгил ҳам ҳаёт топади. Асал ва шакар каби бу сўзларда ирфон ҳақида фикр юритилганки, улардан бечоралар чора тонади. У назм ва насрда ҳар хил асарлар яратди, уларда ваҳдат (бирлик) сирлари тафсир этилган. Халқ учун у шундай гул ва қандлар етиштирдикки, улар кишилар таъби учун гулқанд каби фойдалидир.

Улардан бири «Мусибатнома» эди. Унда нафснинг юз хил мусибатга дучор бўлганлиги баён қилинган. Агар кўнгилга бирон мусибат тушса, у «Мусибатнома»дан ўзига таскин топади.

Яна «Илоҳийнома»ни ёзди ва қаламни ваҳйликка¹ муҳаррир қилди. Унда илоҳий сирларни шундай шарҳ қилдики, бундай тугал шарҳ камдан-кам учрайди.

Яна «Уштурнома» («Туянома»)ни ёзиб, унда ҳар хил нозик маъноларни гўё нортаюлар каби қатор тизиб қўйди. Бир неча минг туя ҳам ундаги дуру гавҳарларни кўтаришга ожизлик қилади.

Яна «Лужжайи Ҳайлож» («Умр булоғи»)да гаввос каби шўнғиб, пок дурларни қўлга киритди ва ҳар бир дурни шоҳлар бошига тож этди. Балки уни шоҳ тожининг зийнати қилди, улардан ҳар бирининг қиймати бутун бир мамлакат хирожига тенгдир.

Яна қасидалар даштига чопқир от солди ва бу водийни кесиб ўтгунча ҳар хил ажойиб байтларни қўлга киритди. Ундаги ҳар бир водийда юз хил фаройиб мулклар бў-

¹ Ваҳй — диний ақидага кўра оллоҳдан Жабраил орқали пайгамбарга юбориб турилган хабар.

либ, бу мулкларнинг ҳар бирида минг хил ажойиботлар бор.

Яна ғазал гулзорида гулдасталар ясади, булбул каби минг хил тараннум кўргузди. Лекин унинг ҳар бир тараннумида бирлик сирларининг шарҳи равшан баён этилганлиги аён бўлади.

Яна рубойдан девонга зийнат берди ва бутун оламга ғавго солди. Улар маънолар олами бўйлаб махсус бўлимларга бўлинган бўлиб, ҳар бири бир неча иқлимдан хабар беради.

Яна авлиёлар руҳини хушнуд этувчи тазкира¹ тузди. Унинг ҳар бир сўзидан юзлаб номаълум зотлар худди тириклик суви ичган каби жон топдилар.

Юқорида эслатилган асарларнинг ҳаммаси қанчалик шараф ва мақтовга сазовор бўлса, унинг ёлғиз «Мантиқут-тайр» («Қуш нутқи») асари ҳам шунчалик шараф ва мақтовга лойиқдир. Унда қушлар ҳақида ўзга тилда, ўзга сўзда ва ўзгача йўсинда сўзлади. Бунини фаҳмлаш учун киши махфий тилларни билиши керак. Йўқ, махфий тилларни билувчигина эмас, балки нақ Сулаймоннинг² ўзи бўлиши керак!

Юз туман қуш нутқини ўзига мос равишда бера олиш, албатта, жуда мушкул иш. Аммо бу китобда ҳар бир қушнинг куйлаш ва сайраш тартиби ўзгача, бундан киши ақли ниҳоятда ҳайрон қолади.

Аммо ҳақ мадад берса, мендек бир гадо ҳам Шайх руҳидан ёрдам олиб, қушлар нутқини изҳор қилмоқчиман худди булбул ёки тўтига ўхшаб сўзламоқчиман. Шу тариқа халойиққа тараннум кўрсатиб, қуш тили билан такаллум этмоқчиман.

Лекин маънони тўти мисол ширин-шакар қилиб айтиш, албатта, ҳар кимнинг қўлидан келавермайди. Чунки тўтининг емиши шакар бўлиб, бу шакарни қуруқ ҳаёл қилиш билангина ҳосил қилиб бўлмайди. Шояд тангри лутфу иноят дастурхонидан насиб этса, Атор дўконидан бундай шакарнинг қўлга кириши ҳеч гап эмас.

X-P.

8.05.2012 75799

¹ Аторнинг «Тазкиратул-авлиё» асари кўзда тутилган.

² Сулаймон — Исроил ҳукмдорларидан бўлиб, миллдан аввалги 962 (баъзи ривоятларда — 976) йилда вафот этган. Афсоналарга кўра Сулаймон ўз даврининг фозил кишиси бўлган ва шаҳарлар бунёд этишда катта шухрат қозонган. Бундан ташқари, у оламдаги барча ҳайвонлар ва қушлар тилини билган эмиш.

2-180 № 8309
5 08 2012 y

БИБЛИОТЕКА
Инв. № 48066
2008/19 г.

Қушларнинг бир ерга тўпланиши ва ўрин талашиб бир-бирлари билан низоъ қилишлари ҳамда бир шоҳга муҳтож бўлишлари

Бир кун гулистон, ўрмон, денгиз ва биёбон қушлари ҳар бири ўз гуруҳи билан бир ерга жамъ бўлиб, мажлис туздилар. Улар муҳаббат билан наво тузиб, базм тугагач, осмонга парвоз қилмоқчи эдилар.

Аmmo бу йиғинда улардан ҳеч қайсининг тайин бир ўрни йўқ эди. Ўтиришда тартиб бўлмагани учун Қалог¹ Тўтидан, Зоғ² эса Булбул ва Қумрилардан юқорироқда ўтирди. Ход³ Шунқордан тўрга чиқди. Юртачи⁴ эса Товусни ҳам назар-писанд қилмай юқорига ўтиб кетди. Ҳунарликлар ўрнини беҳунарлар эгаллади. Тожсиз қушлар тўрга чиқиб олишди, тождор қушлар эса пойгоҳда қолишди.

Ниҳоят, пойгоҳдагилар низоъ чиқардилар, тўрдагилар эса уларнинг сўзига қулоқ осмадилар. Натижада қушлар орасида ғавғо-тўполон кўтарилди, улар содир бўлган аҳволни можаролаша-можаролаша қизгин муҳокама қила бошладилар. Вақт ўтган сари бу можаро тобора ошиб борди.

Охир-оқибат улар шундай бир шоҳга муҳтож бўлдиларки, у шоҳ инсофли ва диёнатли, яхши тартиб ўрната оладиган ва адолатли бўлсин. Токи унинг давлати соясида пастдан аълога шикаст етмасин, юқори табақадагилар эса ўрта табақалар олдида хор бўлмасин. Ҳар бир қуш гуруҳи ўзига азиз бўлгани ҳолда, ҳамма бир тамизли, ақлли ва доно шоҳ бўлишини истади.

Аmmo бундай одил шоҳ улар орасида йўқ эди. Шунинг учун ҳам қушлар зору маъзун бўлиб, ҳар бири ўзининг ёмон ҳолидан афсус чекмоққа киришди. Улардан мотам оҳанглари эшитила бошлади. Бундай шоҳ топилмаслигидан уларнинг барчаси ноумидликка берилдилар. Бу ходиса улар қалбида оғир из қолдирди. Улар чала сўйилган қуш каби изтироб чека бошладилар.

¹ Қалог — олақарға.

² Зоғ — гўнғарға.

³ Ход — калхат.

⁴ Юртачи — ўлаксахўр бир қуш.

Қушларнинг ўзларига шоҳ истаб, уни топа олмай ҳайрон бўлиб турганларида Худҳуднинг Симурғ ҳақида хабар бергани

Худҳуд¹ ақл нуридан баҳраманд ва раҳбарлик жиғаси билан сарбаланд бўлган бир қушдирки, унинг зотида шаараф ва иззат ниҳоятда юксак бўлиб, бошини тўғри йўл кўрсатувчи тож безайди. У арш олдида парвоз қилади ва Жабраил каби унга ҳам юз хил сирлар аён бўлиб туради.

У мақсад шами васфини куйлаш учун парвонадек ёниб, бу йиғин ичига девонавор ҳолда кириб келди ва шундай деди:

— Эй, ғофил ва беҳабар гуруҳ! Сизнинг ушбу ҳолингиз ғафлат аро остин-устин бўлиб ётибди. Чунки сиз учун оламда тенги ва ўхшаши йўқ бир шоҳ борки, унинг васфини айтишга юз минг тил ҳам ожизлик қилади.

У оламдаги барча қушларга шоҳдир, инчунун, ҳолингиздан доимо огоҳдир. У сизга яқин, аммо сиз ундан йироқсиз. У сизнинг васлингизга ета олади, бироқ сиз унинг фироқида қолгансиз. Унинг ҳар парида юз минглаб ажойиб ранглар жилва қилади. Ҳар бир рангнинг ўзида яна минг хил гўзал нақшлар бор. Унинг бу нақш ва рангларидан ақл хабардор эмас, тафаккур уни мушоҳада этишга ожиздир. Чунки у ақл билан идрок қилишдан устун бўлиб, шу боис ақл уни идрок қилишга йўл топа олмайди.

У Қоф деган тоғда яшайди, ўша ерларда уни Анқо деб ҳам атайдилар. Бутун оламда у Симурғ номи билан шуҳрат топган, зоти эса бу олий ва ягона осмон пештоқи аро тўп-тўлиқдир.

Сиз у шоҳдан бениҳоя узоқдасиз, аммо у сизга бўйин томирингиздан ҳам яқинроқдир. Ҳар киши тирик бўла туриб, ундан йироқда бўлса, унинг учун бу тирикликдан ўлим кўп марта яхшироқдир!

XVI

Худҳуд Симурғ ҳақида хабар берган, қушлар хушҳол бўлиб, у ҳақда суриштирганлари

Барча қушлар қий-чув кўтариб, Худҳуд атрофида шундай ғавағо бошладилар:

— Эй нафаси жонбахшу нутқи дилписанд! Уларнинг ҳар иккиси ҳам жону кўнгилга фойдадан холи эмас. Сен

¹ Худҳуд — попишак.

Сулаймон базмига қабул этилгансан ва у сени элчиликка юборган. Унинг хизматида яқинликка эришгансан, йўлида неча бекатларни кезиб чиққансан. Унинг амри билан қанчадан-қанча водийлардан учиб ўтиб, олий манзилларга етишгансан.

Сен худди Мустафо¹ ёнидаги Жабранл янглиғ Сулаймон қаерга борса, ўша ерда ҳозир бўлдинг. Ҳар қандай яхши-ёмон пайтларида унга дамсозлик, айшу ишрат чоғларида ҳамрозлик қилгансан. Агар у (ўз севгилиси) Билқис² ҳолидан хабар олишни хоҳласа, сен дарҳол Билқис турган Сабо шаҳри томон йўлга равона бўлгансан. Ёридан хабар етказиб, изтироб ичра турган дамларида унга ором бағишлагансан.

Шундай қилиб, сен пайғамбарга маҳрамлик, ҳар қанча ғам юзланган тақдирда ҳам ҳамдамлик қилдинг. Агар у шаҳар ёки дашту биёбонларда базм тузгудек бўлса, биз барча қушлар қанотларимиз билан унга соябон бўлганмиз. Юз минглаб қуш унга чодир ўрнини босиб турганда, сен ўша сояда у билан бирга ҳамхона бўлар эдинг. У шу тариқа базм ичра сени бахтиёр этиб, ўзининг пинҳоний сирларига маҳрам этган эди.

Чунки ҳақ сенга баланд мартаба ато қилди, натижада ҳар бир пар ва азонингда бирон-бир хосият ҳосил бўлди.

Бизга эса гумроҳлик монёлик қилади, шу сабабли бизни ўша шоҳ сиридан огоҳ қилсанг. Унинг сифатларидан бизга ривоят айтиб, зотига эришиш учун тўғри йўл кўрсатсанг. Бизни бу ғафлат тузоғидан қутқариб, тийраллик ва тубанлик шомида қолдирмасанг. Бизни шоҳ сирларидан воқиф этсанг ва бу сир изҳоридан баҳраманд этсанг, Жаҳл аро афтодаликдан қўлласанг, шохимизни изламакка йўлласанг. Агар биз бу ишда ўз мақсадимизга етсак, сендан гоятда миннатдор бўлув эдик.

XVII

*Қушлар диққат билан сўраганларидан сўнг
Худҳуд Симуридан нишоналар айтгани*

Худҳуд нафасини шакаррез айлаб, бу шакардан ширин сўзлар ҳосил қилди. Қушлардаги бундай изтиробни кўргач, уларга шундай жавоб берди:

¹ Мустафо — айнан: «танланган», «сайлаб олинган». Бу ерда Муҳаммад пайғамбарнинг сифати кўзда тутилмоқда.

² Билқис — ривоятларга кўра Сабо деган мамлакатнинг малижаси ва Сулаймоннинг маъшуқаси бўлган.

— Унинг аҳволидан билганимни, кўнглимга сирларидан келганини айтайин. Аммо афсона айтиш билан иш битмайди, эл қуруқ сўз билан висол хазинасини топмайди. Чунки олдимизда турган иш ниҳоятда улуғдир, шоҳ улуғдир, унинг даргоҳи улуғдир. Йўл эса машаққатли, водий узун, дил хоҳишлари улуғдир. Албатта, сиз шоҳ ҳақида сўзлагин дерсиз, аммо мен уни минг йил айтсам ҳам тамом бўлмайди.

Ҳеч бир киши унинг зотини идрок эта олмаган, аммо доим унинг отини тутиш шартдир. Бунинг учун аввал оғизни тириклик суви билан ювиш керак; ўн марта, балки юз марта, балки чексиз марта тозалаш зарур. Тил ва оғизни шу тарзда пок этгач, ўта эҳтиёткорлик билан унинг номини тутиш мумкин.

Аммо у шоҳ булардан ҳам аъло даражада туради, унинг даргоҳи шу даражада гўзалки, мен у ҳақда бирон фикр айтиш, тил қалами билан бирон сўз таҳрир этишга ожизлик қиламан. Лекин қушлар у ҳақда эшитишни орзу қилган эканлар, майли, шоҳ сифатлари ҳақида бир-икки оғиз сўз айта қолай. Шунда ҳам мен сизга мингдан бирини баён қилсам, бирдан минггача аён қилган бўламан.

Бизнинг шоҳимиз барча шоҳларнинг шоҳи бўлиб, ҳамма ҳолатларимиздан доимо огоҳдир. Унинг зоти бирлик ойинидадир, лекин у мингдан кўп сифатларга эга. Ундаги бу сифатлар бутун дунёга ёйилган ва оламдаги ҳамма нарсалар зот жиҳатдан ундан келиб чиқади. Агар унинг иродаси амр этмаса, бирон-бир киши ҳатто нафас олишга ҳам имкон топа олмайди. Сиз гарчи буюк ёки паст, шакл ва ҳислатда катта ёки кичик бўлсангиз-да, ҳаммангиз унга тобеъдирсизлар.

Унинг ҳар бир қанотида неча минглаб парлари бор. Унинг қанотлари учун ҳаммаёқ торлик қилади. Уларнинг барчасида илм денгизи мавжуд. У гарчи мураккаб ёки осон бўлса ҳам кўзга кўринмайди.

Сизга унинг нашъасидан ҳаёт берилган, шу сабабли ҳар тарафга қанот қоқиб учасиз. Уни ўз аъзонингиздаги қон янглиғ ва тирик жисмингиздаги жон янглиғ билинг. У сизга тан ичидаги жондан ҳам яқин, сиз учун ундан яқинроқ ҳеч бир нарса йўқдир.

Лекин сиз минг йилчалик ундан йироқсиз. Минг йил у ёқда турсин, балки имкондан йироқсиз. Ундан узоқда бўлган киши учун жоннинг нима кераги бор?! Агар жон усиз бўлса, ундан нима фойда?! Ким унинг васлидан бир дам баҳраманд бўлса, икки олам шоҳлигидан ҳам яхшироқ файз кўради. Аммо ундан айрилиқда яшаш ўлим-

дан ҳам хатарлироқдир; унинг фироқида саккиз **Ҳаннат** ичида бўлиш етти дўзахга тушгандан ҳам баттарроқдир.

Аммо бундай шоҳнинг васлига эришмоқ осон иш эмас, кўп машаққат чекиб, интилмай, унга етишиб бўлмайди. Бу йўлда минг турли қийинчиликлардан ташқари талабгор учун сидқидиллик ҳам керак.

Лекин ўшал водий бениҳоя олис жойда. Унинг йўлида жуда кўп офатларга дуч келинади. Бундан ташқари, узоқ йиллар тинмай қанот қоқиб учиб керак. Бунга бир неча **Каркас**¹ умрича ҳаёт берилса ҳам кифоя қилмайди.

Бу йўлда хунобадан иборат дарёлар бор, хуноба эмас, балки заҳар-заққум, дейилса янада тўғрироқ бўлар. Тоғлари ҳам осмонга тиг тортган, бу тигларнинг барчаси шафқатсиз равишда қон тўкаман деб турибди. Ҳар томонида ўт туташган даштлар ёлқинланиб осмонга бош уради. Урмонлари ҳар хил даҳшатли балолар билан тўла, ундаги ҳар бир дарахтнинг шохи ғамдан, барги эса балодан иборатдир. Осмонда чарх уриб юривчи булутлар киши бошига ёмғир ўрнига тош ёғдиради. Булутларидан чақнаган чақмоқлар оловидан оламга ўт тушади. У ерда бир тун қўниш учун маскан йўқ. Танга мадор берувчи сув ҳам, дон ҳам топилмайди. Минг туман қуш у томонга савфар қилиб, ҳавода минг йил қанот қоқса ҳам, бу йўлни босиб ўтмоғи ва мақсадига етмоғи маълум эмас.

Аммо кимки бу талабда жон берса, бу унинг учун юз абадий ҳаётдан ҳам афзалдир. Жаҳон бўстонидаги ҳар турли қуш неча кун учиб ёки қўниб, фано боғи оҳангини куйламоғи ва у томонга парвоз этмоғи керак. Улар ҳижрон водийси йўлида ўз жонини жононига фидо қилса яхши. Бу ўлим завқи юз минг жон ўрнига ўтади. У шундай жонки, ўрнини мангулик умр босади.

Агар давлату иқбол ёр бўлиб, толеъ, бахт ва шараф раҳбарлик қилиб, бу айтиб ўтилган ҳадсиз ва чексиз дашт босиб ўтилса, ундан учиб ўтган қушга, шубҳасиз, абадий висол гулзори насиб бўлғай. Шоҳ билан абадий бирликка эришади ва ўзини ҳақ соясига восил этади. Унинг мавқеи арши аъло каби юксак бўлиб, ўз сояси билан Бойўғлини Ҳумойга² айлантира олади.

¹ Каркас — узоқ умр кўрадиган қуш.

² Ҳумо, Ҳумой — афсонавий давлат қуши. Гўё унинг сояси кимнинг бошига тушса, ўша киши бахтли бўлар эмиш.

*Қушларнинг Худҳуддан Симурғнинг зуҳур этиш ибти-
досин сўрагани ҳамда Худҳуд уларга бу маънидан
афсона ва бу сирли қушдан нишона айтиб бергани*

Барча қушлар дедилар:

— Эй йўл кўрсатувчи, бизга бу ишнинг қандай бош-
ланиши ҳақида хабар бер. Агар у султон бўлиб, барча
қушлар унга сипоҳ бўлишса, у халқ орасида аввало қай
тарзда намоён бўлди? Унинг ҳолати, феъли, номи, сифати
ва зотини ким кўрган? Уни қандай қилиб зинрат қилиш
мумкин? Бу йўлда нималар буюрилгану нималар манъ
этилганлиги тўғрисида маълумот бер. Чунки буларни ай-
тиш қийин, ақл эса ожизлик қилади, юзта донишманд ҳам
бундан девона бўлиши мумкин.

XIX

*Чин шаҳрининг сифати ва Симурғ пари у ерга тушга-
нининг кайфияти*

Худҳуд қушларга шундай деди:

— Бу воқеа Шарқдаги Чин деган бир шаҳарда бўлиб
ўтган. У шаҳар эмас, кенгликда бутун бир жаҳонга тенг
келар, унинг ичида ўн жаҳон аҳолиси жойлашган эди. Бу
шаҳарнинг кўриниши Эрам¹ гулзоридан яхшироқ, суви
эса жаннат анҳоридан дилкашроқ эди.

Бир тун у давлатмакон шоҳ олам бўйлаб парвоз этиш-
га киришди. Иттифоқо, ўша жаннатсифат Чин шаҳрига
йўли тушди.

Уша кеча у шаҳар устидан учиб ўтаётганида, бу шаҳар
бошдан-оёқ ёришиб кетди. Бу ишдан хабар топган халқ
бешуур бўлиб қолди. Симурғ силкиниб учиб бораётгани-
да, ундан бир пар тушиб қолди ва бу пар бутун Чин мам-
лакатини безак-ҳашамга ўраб юборди. Бу парда турли
рангу нақшлар ҳаддан ташқари кўп эдики, уларни сўз
билан шарҳ этиш қийин.

Эртаси куни эл яна ўзининг аввалги ҳолига қайтди ва
парнинг шакли ва рангига боқа бошлади. Ҳар бир киши
ҳайрат остида қўлига қалам ушлаб, бу пардаги нақшлар-
ни ўз хаёлида жонлантирар ва қоғозга туширарди. Ҳам-

¹ Эрам — афсонавий гўзал, хушҳаво бир боғнинг номи.

ма ундаги суратларни чизишга киришди ва бу элнинг барчаси шу иш билан машгул бўлди.

Бу кишилар орасида ўз суратлари билан бир киши юқори камолот даражасига эришди. Унинг оти Моний¹ бўлиб, қалами мўъжизакор, санъати кўрган кишиларни ҳайратга соларди. Шунинг учун ҳам маъно аҳли Монийнинг устахонаси Чинда деб айтадилар. Уша пар ҳали ҳам мазкур жаннатсифатли Чинда эмиш ва у ердаги ақл бо-вар қила олмас даражадаги барча гўзаллик ўша парнинг пайдо бўлиши туфайли эмиш.

Ҳеч ким уни — Симургни кўргани ҳақида оғиз очмаган. У ҳақда бу қадар сўз айтилмаган. Унинг асл зотидан ҳам ҳеч ким бир киши бирон сўз дея олмаган, чунки унинг зотини ҳар қандай ўткир кўз ҳам кўра олмайди. Уша пар устида ҳар тарафга патчалар ўсган, бу унинг сифатини кўрсатади. Бу пар ҳолатидан чексиз нақшлар пайдо бўлди. Бу пардаги ранглар беқиёс даражада бўлиб, исмларини унинг йўлларини билувчилар айтиб ўтдилар. Гарчи бирон киши бу қушнинг сайру ҳолати ҳақида гапирмасада, лекин аслида ҳеч ер ундан холи эмасдир. Унинг амрига итоат қилиш ҳаммамизга ҳам фарз, ҳам қарз. Бу ишни бажармасак, юз хил балоларга гирифтор бўламиз. Агар унинг айтганларини кўнгилдагидек бажарсак, у ўз висотидан бизни умидвор этади. Бордию осийлик қилиб, бўйин товласак, хавф-хатар юзланади. Бундай шоҳ ҳеч бир қавмда йўқ. Усиз яшаш юз минг оҳу дард чекмак билан тенгдир.

XX

Худҳуд Симургдан афсона айтгач, қушлар табиатида шавқ ўтининг алангалангани

Бу сўзлар қушларда фарёд кўтарди ва улардан ҳар бирининг кўнглига шавқ гулгуласини солди. Улар Худҳудга шундай дедилар:

— Эй ўдага! Бундай шоҳдан айрилиқдан яшаш мумкин эмас. Оламда бизнинг турли ҳолатимиздан огоҳ бўлган шундай шоҳимиз бўла туриб, биз жаҳолатга гирифтор бўлмайлик. Унинг фироқи бизни зор этмоқда. Ақлу ҳуши бор киши олдида шу нарса равшанки, ҳаётда бун-

¹ Моний ибн Фатак (216—276) — монавия таълимотининг асосчиси Шарқ ривоятларида уни машҳур наққош ва рассом деб таърифлайдилар.

дай гафлатда яшагандан кўра ўлим кўп марта яхшироқ-дир.

Сен ўз сўзларинг билан бизга йўл кўрсатдинг. Энди барчамизнинг сендан илтимосимиз шу: ҳаммамизга бош бўлиб, бу сафаримизда бизга йўлбошчилик қилгил. Биз шоҳ йўлига ўз жонимиз билан, балки жонимизни ҳовучлаб, кўздан оқаётган ёшларимиз билан кирайлик. Унинг васлига эришишга интилайлик-да, бу истагимиздан бир нафас ҳам чекинмайлик. Бу йўлда анчагина қанот қоқиб, ҳар қандай денгизу саҳролардан учиб ўтайлик. Ё унинг висолига етгаймиз, ё бу йўлда жонимизни тарк этгаймиз!

XXI

Худхуд қушларга кўнгил бериб, уларни бу йўлга таъриф этгани

Худхуд қушларнинг бу сўзларидан шоду хуррам бўлиб, уларга шундай деди:

— Эй афтодаҳол тўда! Бизга чарх бахтиёрликка эришишда мадад берса, чиндан ҳам бу сафарни ихтиёр қилган бўлсангиз, мен ҳам бу йўлда жоним борича, балки жисм ичра дармоним қолгунча ёрдам берайин. Ҳаммангизга ҳамроҳлик қилиб, сизни барча манзиллардан огоҳ қилайин. Йўлда ҳар қандай ғам-етса ҳамдамлик, бирон яширин дард бўлса маҳрамлик қилайин. Олдингизда мушкул иш кўндаланг бўлса, жоним билан уни ҳал қилай. Сизга ҳар қандай яхши-ёмон рўпара бўлса, уни дафъ этишга доим тайёр бўлай. Учаётган пайтингизда ҳамкорлик, қўнар жойингизда эса посбонлик қилайин.

Худхуд қавмдан бу муддаони англагач, уларга таҳсин ва дуолар ўқиди. Мастана бир ҳолда уларга ҳар хил сирларни бир бошдан очиб бера бошлади:

— Эй сиз ҳаммангиз билиш сирларига мойилсиз, зотингиз бу пинҳон хазинага қойил бўлган. Сиз яратилиш ибтидосида абадий жаннат боғидаги дарахтлар шохида ёқимли дostonлар куйлар эдингиз. Ҳаммангиз шоҳ сирига маҳрамлик қилмоқчисиз. Сизнинг ёқимли сайрашингиз унинг тасбеҳидандир, қўшиқ ва дostonларингизда ҳам уни таъриф этасиз. Унинг ёди сизга доимо бахт каби; вақтингиз эса уни эслаб, фикрлаш билан ўтади. Сиз девона ҳолига тушдингиз ва кўзингиздан ёруғ шам яширинди.

Қушлар тўдасига бундан кўзғолон етишиб, ҳар бири овсраю бехонумон бўлди. Асл гулшан сари йўл топа олмайин, балки у хотирдан бутунлай кўтарилди. Бу тупроқ-

ни ошён айлаган уларга даҳр боғи сари майл этишликни аён қилди,

— Бу ғарибистонда турғун бўлганлар кўнглингиздан у нозу неъматлар кетган чоғда, ҳақ кўмак бериб, мен тезлик билан жаҳд этиб, яна сизни у билан фикрдош этайин.

Бу сафарда қийинчилик ва азоб-уқубатга бардош бериш керак ва кўнглингиз унга чидаш берса, бу манзиллардан ўтиб, ғалабага эришсангиз, жисмингиз руҳ каби соф бўлса, сизда ўша аввалги ҳол яна жилва этади ва висол айёмига эришасиз. Шунда шоҳ сифатларини билиб оласиз ва жонингиз абадий барҳаёт бўлади. Сайр машаққатларининг воқифи, шоҳ билан нафсингизнинг орифи бўласиз.

XXII

Худҳуднинг Тўтига хитоб қилиб, уни мақсад йўлига тарғиб этгани

— Сайрагил, эй ўз нутқининг шуҳрати билан олий мақом тутган ширинкалом Тўти! Эгнингдаги яшил либосинг билан шоҳни изла, йўлдан озганларга Хизр¹ каби йўл кўрсат.

Энг аввал ўз манзилингни ёдга келтир ва кўнглингни бу умид билан шод айлагин. Сенинг асл ватанинг Ҳиндистон эди. Сен шоҳ бўстониининг махсус ичкарисида яшар эдинг. У ерда шакарларни еб, ширин-шакар сўзлардинг. Сайрашинг — висол шаккаристони эди. Шоҳ қўли — маскану манзилгоҳинг, ўзи эса такаллуминг ҳолидан огоҳинг эди. Энди сен бу ғурбатдан воз кечгил ва яна ўша чаман сари парвоз этгил!

XXIII

Худҳуднинг Товусга хитоб қилиб айтган чиройли сўзлари

— Эй Товус, давронни масту аласт қилувчи жилваларингни кўргиз! Бошинг узра раҳнамолик тожи бор, танинг

¹ Хизр — афсоналарга кўра, «оби ҳайвон» («тириклик суви»)ни топган ва ундан ичиб, ҳамниша тирик юрадиган сирли кароматлар соҳиби. Адабиётда Хизр ғойибдан пайдо бўлиб, йўлдан адашган мусофирларга кўмак этувчи сифатида ҳам тасвирланади. Хизр яшиллик ва идрок тимсоли ҳисобланади. Бу ерда Навоий шуларга ишора қилмоқда.

латофат ва гўзалликка кон. Қоматингга ҳусну жамолинг шундай муносиб тушганки, тил уни васф этишда ожизлик қилади. Хилқатингга хўблик, зотингга эса маҳбублик ярашади. Лекин сен ўз масканингни, шоҳ қошида жилва қиладиган гулшанингни ёддан чиқарибсан. Бирданига у жаннатни унутиб юборма, бу харобазор ҳибсхонани тарк этгил. Шоҳ базмига эришиш шавқидан наво тортиб, у гўзал бўстон сари парвоз қилгин!

XXIV

Булбул навоси оҳангида Ҳудҳуднинг хушовоз сайрагани

— Эй шавқ гулзорининг Булбули! Шундай наво чеккилки, сенинг куйларингда ажойиб завқу шавқ сирлари янграссин! Ишқ куйини минг хил наво билан тузгил, бенаволик қўшиғини бошла! Шоҳ гулистонида гул ҳуснига маст бўлиб, у гул ишқида мастликнинг кайф берувчи жомини кўтар. Баҳор чоғи сташин гул жилва қилгач, унинг ҳар бир япроғи парларингга ўт ёқсин.

Ҳозир сен у тоза гулшандан йироқдасан. Фироқ ўти жисминингни кул айламоқда. Кўм-кўк осмон сари парвоз қилгил, ўша қизил гул сари майл кўргазгил. Шоҳ бўстонида юз гул жилва қилиб туради, сен эса бу ерда ҳижрон шуъласидан минг бор куйиб-ёнасан!

XXV

Қумрининг сайраши усулида Ҳудҳуднинг нағмасозлиги

— Эй бўстон Қумриси! Ўз аҳволинг ҳақида бир сайраб бергин. Ажойиб куйларинг билан қушлар тўдасини бир нафас лол қилиб, уларни беҳол этгил. Юср¹ тасбеҳини бўйнингга солиб олдинг, бу ҳақда сўз айтишдан тил оғир аҳволда қолди. Чунки сен ҳар бўстон аро саргашта кезасан, бу билан гоҳо қонга беланиб, тупроққа ҳам қоришасан. Гоҳо ишқ савдосида мажнунлар каби маҳзун нолалар чекасан. Гўё сен висол боғини ёд этиб, бу янглиғ ошуфтаҳол бўлгандексан. Сенга қувончли хабар шуки, бу ғамда бенаво қолмасдан, тезда ўша гулшан томон ҳавога кўтарилгил!

¹ Юср — дарё тагида бўғин-бўғин бўлиб ўсадиган ўсимлик.

Каклик сайраши йўсинида Худҳуднинг куйлагани

— Эй фироқ тоғининг Каклиги! Қўзингни иштиёқ дардида лаъл этиб, хиром қилгил. Ҳажр тоғидаги Фарҳодга ўхшаш бир ерда қарор топмай, йўлга қадам ташлагил. Сенинг тумшуғинг лолага ўхшаш қизилдир. Бу қон ютишликдан аниқ далилдир. Гўёки яқинлик Қофни ёд айлаб, узоқдан туриб фарёд ураётгандексан. Аммо бу баланд сайрашларинг қаҳқаҳа эмас, балки ўз мотамингга заҳарли кулгидир. Чунки сен Қоф тоғи сари азм қилдинг, энди васл умиди билан базм тузгил. Васл умиди яқиндир, сен бундан шод бўлгил, ҳажр тоғи тошидан озод бўлгил!

Тазарв хироми тезлигида Худҳуднинг сайр ҳақида дам ургани

— Эй ноз билан ишва қилувчи раъно Тазарв¹. Барваста сарв гулшан аро сенинг қулингдир. Сенинг жамолинг гулистонга кўркамлиқ бахш этади, ҳаттоки гул ҳам сенинг қизил юзинг олдида хижолат тортади. Сен гоҳ боғларда, гоҳ ўтлоғларда жилва қиласан; боғу роғлар сенинг зеболигинг билан фахрланади. Сен ҳам чаман аҳлига севимлисан, ҳам ваҳший ҳайвонлар учун ёқимлисан². Гарчи раънолигинг беҳад, ҳусн ила зеболигинг бениҳоят бўлса-да, ҳеч қачон ўз ҳуснингга мағрур, ўз жамолингга масрур бўлмагил. У бенуқсон ҳусни³ ҳам ёд қилиб, ўт каби у гулшан томон юриш қилгил!

Дуррож равиши нисбатида Худҳуднинг қадам ургани

— Кел-кел, эй Дуррож⁴! Сен ниҳоятда гўзалсан, жон қуши каби барчага ёқимлисан. Сен — ўрмонлар безаги, юришинг яшил майсаларга ривож беради. Мастона куй-

¹ Тазарв — тустовуқ.

² Бу ерда шоир тустовуққа ваҳший ҳайвонлар ўч бўлишлигига ишора қилмоқда.

³ Симурғ кўзда тутилмоқда.

⁴ Дуррож — қирговул.

ларинг дилни ўзига тортади, тингловчилар кўнглидан сабрни элтади. Ҳайъатинг чиройлию шаклинг дилпазир, суратинг келишгану нутқинг беназир! Шунча ёқимтой кўриниш, мафтункор тузилиш, чиройли ва равон сайрашинг билан ҳаммадан аввал сен бу кишандан озод бўлиб, ўша шоҳга ов бўлсанг арзийди. У тузоқ ёйганида жонингни фидо эт, бу ишинг билан сен абадий умрдан баҳраманд бўласан!

XXIX

Кабутар парвози тарзида Ҳудҳуднинг парвози

— Эй Кабутар! Осмонга парвоз қил, ҳавода чарх уриб, ҳар хил уйинлар кўрсат! Ўз уйингда — қоронгу хонада ўтираверма! Ахир кабутархонада ўтиравериб, шабкўр бўлиб қолдинг-ку! Шоҳ қасрига боришни хаёл эт ва бу орзунг амалга оширишга қанот қоқ! Чунки кўнглинг юксакликка парвоз қилишдан қолиб, шоҳ қасрининг томига кўнишни унутиб қўйибди. Қаср султони ҳузурда олий мақом тутиш хотирангдан батамом кўтарилибди. Энди сен у томонга йўл ол! Ўша том узра кўн ва бу айём гардиши узра бахтиёр бўлгин. Шояд у сени ўз ҳузурига қабул қилса ва сен кабутарларнинг асл хони томон йўл топа олсанг!

XXX

Шоҳбоз ҳусну истиғноси васфида Ҳудҳуднинг раҳнамоллиги

— Нақадар гўзалсан, эй шоҳларга ўхшаш Шоҳбоз!¹ Сенинг кўринишинг ҳам, жамолинг ҳам жуда чиройли. Ҳақ қушлар орасида сени сарафроз этди, сен гўзаллик борасида қолган барча қушларга сабоқ ўргатасан. Сенинг масканинг доимо шоҳ билагига бўлиб қолган. У сенга доимо овқат топиб едирган. У қўли билан сенинг қанотларингни сийлаган, тумшуғ ва чангалингни ушлаб кўрган. Шу орада чарх орангизга нифоқ солиб, сени шоҳдан жудо қилди. Ҳижрон доғига мубтало бўлгач, табиатинг фироқ кунларига ўрганиб қолди. Энди яна шоҳга кўнгни қўйиб, унинг қўлини ўпиш билан баланд мартабага эриш!

¹ Шоҳбоз — лочин.

*Шунқорнинг шоҳларга ўхшашлиги таърифида
Худҳуднинг мадҳ айтгани*

— Марҳабо, эй баланд осмонни ва шоҳ қўлини ўзига макон қилган Шунқор! Сен қушлар орасида худди шоҳлар каби тожга эгадирсан. Шоҳ бошинга олтин тожни лойиқ кўрган. Сен тожли қушларга бошлиқсан. Шу сабабли шоҳнинг сен билан суҳбат қуришга майли бор. Шоҳ базмида сенга энг олий жой, бениҳоят эҳтиром ва эътибор кўрсатилади. Чунки сенда ўзгаларнинг ўнтасидаги журъат бор, шунга кўра шоҳ сенга ўзгалардан ўн баробар ортиқ яхши қисматни раво кўрган. Қўли билан бўйнингни силаб-сийпаб эркалайди, бўйнингни дур ва гавҳарлар билан безайди. Сен эса ўз асл шоҳингдан кўп йироқ тушдинг. Энди бу ҳижронни унутиб, шоҳ қўлига қўн ва у ерни ўзингга ватан қил!

XXXII

Қушларнинг йўлга чиққанлари ва машаққат шиддати-дан баъзиларининг сафарига путур етгани

Худҳуд қушларга шу тарзда ишқ сирларидан гап очди, қуш тили билан тараннум қилиб, васл ва ҳижрон ҳақида сўз юритди. Қушларга ўзларининг ҳижронда эканликлари малол келиб, васл ҳақида юз турли ширин хаёлларга боришди. Улардан ҳар бирининг ёдига ҳажр пайтидаги қаттиқ аҳвол тушди, васл давронини унутганликлари, ҳажр қийноғида қолганликлари таъсир қилди.

Худҳуд сўзлари эса уларни ажойиб сирлардан, ишқ аро бу хил яширин рамз-ишоралардан воқиф этди. Улар ўзларининг қандай саодатдан йироқ тушганликлари ва қандайин тўғри йўлдан четга чиқиб кетганликларини ҳис қилдилар. Худҳуд сўзлари уларни огоҳлик сари бошлаб, уларнинг нечоғлик жаҳолат ва гумроҳликда қолганини англатди. Улар ўзларининг ишқ йўлидан йироқ эканликлари ва фироқ гирдобида қолганликларини чуқур ҳис этишди. Бундан уларнинг вужуди куйиб-ўртанди, ҳар бирининг жонидан аламли дуд чиқиб кетди. Ҳар бири чексиз уятга қолиб, ўз ҳаёт шамларини ўчириш даражасига етдилар. Ўз қилмишларидан шарманда бўлишиб, ўз гуруҳлари феълидан тушқунликка юз тутдилар.

Улар гарчи кўп ҳайрат хуноби ютган бўлсалар-да, ўт-

ган ишга саловат айтиб, энди ўзларининг токи ҳаётлари бор экан, туну кун ўша шоҳ йўлида қанот уришга аҳд этдилар. Улар бу йўлда бошларига минг турли бало келса ҳам, гарчи бу балоларнинг ҳар бирида юз минг азоб-уқубатлар бор бўлса-да, ўзлари ихтиёр этган бу талаб водийсидан воз кечмасликка ва у тарафга боришдан асло қайтмасликка қарор қилишди.

Барча қушлар шу тарзда иттифоқ тузиб, гапни бир жойга қўйишди, давронга фироқ оҳанги чекдилар. Улар бу соҳада Худҳудга бошдан-оёқ пайравлик қилдилар. Қушлар тўдаси йўлга чиқувчию Худҳуд уларга йўлбошловчи бўлди. Васл умидида кўп хурсандчилик билан йўлга тушиб, кўкка парвоз қилдилар.

Шу тарзда бир неча кун йўл юриб, бир биёбондан учиб ўтишди. Аммо йўл давомида уларга жуда кўп қийинчиликлар, ранжу аламлар, шиддату ғаму ситамлар юзланди. Бу масофани босиб ўтгунча ушбу нотавонларга ҳар хил офатлар дучор бўлди. Чунки улар авваллари бўстонларда ноз ила кун кечирар, иссиқ ёз маҳали соя-салқин дарахтлар орасида мазза қилишарди. Йўл машаққати уларни қийин бир аҳволга солиб қўйди, ҳар бирида юз хил малолликларни келтириб чиқарди. Улар ўзларининг аввалги тинч, осуда ҳаётларини соғиниб, боғу бўстонлар ва гулзорлар қўйнидаги сокин уяларини қўмсадилар. У ерлардаги дилхушлик, бахтиёр дамлар, фароғатли гўшалар ва айшу ишрат гулшанлари уларнинг ёдига тушди.

Бу йўлда қушлардан айримларининг сафарига путур етиб, улар сафардан бўйин товлай бошладилар. Нотавонлик билан Худҳуддан кечирим сўраб, улардан ҳар бири бир узрни изҳор қила кетди. Бу узрлар уларга маъқул кўринди ва улар сафардан четга юз бурдилар. Уларнинг ҳаммаси Худҳудга шундай илтимос қилишди:

— Эй йўлбошловчи, бирпас тўхтагил! Биздан баъзилар жуда ночор аҳволга тушди, бу йўлни кезишдан баъзиларнинг жони хаста бўлиб қолди. Баъзилар олдида ҳар хил мушкилот пайдо бўлди, бунинг учун улар сендан нажот истайдилар. Баъзиларнинг сенга айтмоқчи бўлган гаплари бор, бу гаплар азоб-уқубат оҳанглари билан тўла. Уларни сенга баён қилмоқ зарур, акс ҳолда сафарни давом эттиришга путур етади.

Худҳуд улардаги бу ожизликларни кўргач, барчасини бир ерга тўплаб, бир водий устига қўнди ва уларнинг дарди ҳолини эшитмоқ мақсадида: «Қани, кимнинг қандай гапи бор, айтинглар», деди.

Шундай қилиб, Худхуд қушлар арзини тингламоқ учун ерга қўнди.

XXXIII

Тўтининг узри

Ҳаммадан аввал Тўти узр айтишни бошлаб, ўз ожизлиги ҳақида шундай деди:

— Мен иссиқ ўлкаларда, чунончи, Ҳиндистонда сайр қилиб юрган қушман. Фасоҳатли, чиройли сўз айтиш билан шуҳратим эл орасида ёйилган. Ўз сўзларим билан Ғамгин элни овутаман. Бахтиёр, давлатманд кишилар қафасни менга манзилгоҳ қилиб, ҳар қандай қийинчиликлардан авайлаб-асрайдилар. Нозанинлар қўлидан емиш ейман, улар мени қанд ва шакарлар билан парвариш қиладилар. Рўпарамда гоҳ бир кулгу, гоҳ бир кўзгу чеҳрали соҳибжамол туради. Умримда шоду хуррамликдан ўзга ҳеч нарса кўрмаганман; нутқим элга юз турли шодлик бахш этади. То ўзимни билгандан буён қаттиқлик нимаю ранж захридан аччиқлик нима эканини татиб кўрмаганман. Сен айтган жой шундай бир даргоҳдирки, у даргоҳда бургут пашшага тенгдир. У ерга биздек пашшадан ҳам ожизроқ эл қандай бора оларди? У томон қандай боришни сира била олмайман! Ўзга қушлардек бу йўлни босиб ўтишга ҳеч бир ақлим етмайди! Шундай бир аҳволда сенга ҳамроҳлик қила олишим мумкинми?! Менинг бу ҳолатимни ўзинг бир ўйлаб кўр!

XXXIV

Худхуднинг Тўтига жавоби

Худхуд унга шундай жавоб қилди:

— Сенинг барча сўзларинг ёлғон бўлиб, хато ва норозиликдан иборатдир. Сен ўзингнинг бемаъни алжирашларингни фасоҳат деб биласан, тубан гапларингни эса балогат деб ҳисоблайсан. Сен ўз ўзингни мақтаб, хилма-хил зид гапларни айтдинг. Барча айтганларинг уйдирма, ёлғон ва лофдан бошқа нарсалар эмас. Сен ўзингга ўзинг ошиқ, ўзингни ўйлагувчи худбинсан, бу билан тубанликка мансубсан.

Ўз нутқинг ва қаршингда турган кўзгу билан фахрдандинг, аслида сенинг бу гапларинг масхаралаб кулиш

га муносибдир. Ҳақиқий кўзгу шу нарсаки, у юз бало машаққатига чидаб, замиринг лавҳига жило бера олсин!

Ҳар ҳинду менинг назаримда шоҳ деб айтдинг, бу сўзларинг ҳам ёлғондир. Аслида сенинг шоҳинг — сен йўлдан қайтаётганинг ўша шоҳдир. Сен эса йўлдан адашиб, ҳар хил бемаъни сўзлар айтмоқдасан. Узр айтиш учун келтирган барча далилларинг, хаёлларинг нотўғри. Сенга гафлат ва гумроҳлик монъелик қилиб, кўнглингга огоҳлик етишмаяпти. Бу ҳолатдан уйғониб, кўз очсанг, ўз ҳолингнинг ниҳоятда ёмон эканлигини тушунасан. Аммо у дамдаги пушаймонлигинг сенга ҳеч фойда бермайди. Қилган ишларинг ва айтган сўзларингдан юз хижолат ва афсус чекасан. Айтган барча сўзларинг шунчалик асоссизки, бу ҳар хил бемаъни сўзлар айтмоқдасан. Узр айтиш учун тон ҳам масхара этади.

XXXV

Далилларинг учун ҳижолат

Бутун вужуди ярамас нафсига қарам бўлган бир гофил киши бозор томон қадам қўйди. У ҳийла билан эгнига Хизриникига ўхшаш яшил чакмон ташлаб олган бўлиб, ўз нафсини ана шу яшил ранг билан хурсанд қилиб юрарди.

У бозор ичида кета туриб, дўконларда турли неъматларинг беҳисоб эканлигини кўрди ва ўзини тутиб тура олмади. Бузуқ нафси эгри йўлга бошлаб, ҳар хил куйга сола бошлади. У моҳирлик билан ўзини гадо сифатида кўрсатиб, халқ ичида ўзи ҳақида ҳар хил сўзлар айта кетди. У гоҳо ўзининг камолотга эришганини изҳор этар, гоҳо каромат эгаси эканлигидан афсона сўзлар, гоҳида эса ўзини ақлдан озган киши сифатида кўрсатар эди. Хуллас, шу хил юз афсун ва макру ҳийла билан одамлардан егулик овқат ёки бирон-бир танга ундириб олар эди. Шу тарзда у ўзини ва ўзгаларни алдаб, шум нафси буюрган нарсаларни териб юрар эди. Еган банги ҳар лаҳза уни юз хил бузуқ хаёлларга етаклар, кўнглига ҳар хил бўлмағур фикрларни солар эди.

Шу пайт ногаҳон унинг олдига кўп манзилларни кезиб ўтган жаҳонгашта бир соҳибдил комил киши етиб келди. Ҳийлагар киши уни кўрган заҳотиёқ ўзининг ёмон ҳолатидан хижолатда қолди. У киши деди:

— Пирнинг олдига қўлга киритган нарсаларингни кўрсат. Қани, кўрайлик-чи, қандай бахтга эришибсан?

Бояги бадбахт киши пирга тўрвасини очиб кўрсатди. Унинг ичи заҳар-заққумлар билан тўла эди. У ўзи йиққан нарсаларнинг бари нажосат ва ифлосликлар билан тўла эканлигини кўргач, бундан жисмига ўт тушиб, кўнгли ўртанди. Пир унга ердан бир ҳовуч тупроқ ва тош олиб бериб, «Уларга қара»,— деди. У қараса, қўлидаги тупроқ эмас, олтин, тошлар эса лаъл ва қимматбаҳо дурларга айланган эди. Ноқис киши бу ҳолатни кўрган замоноқ комил пир унинг олдидан ғойиб бўлди. У халқ ўртасида шармандайи шармисорликдан хижолатда қолди. Аммо энди бу хижолатбозлик ва оҳу войни кўкка етказмоқдан нима фойда?!

Эй, Тўти, сен ҳам ўзинг ҳақингда шундай сўзларни айтдингки, бу сўзларинг худди ўша яшил чакмон кийган кишининг аҳволини эслатади.

XXXVI

Товус узри

Сўнгра Товус ўз узрини бошлаб, шундай деди:

— Эй барчамизнинг бошлиғимиз! Мен қаср ва гулшапларга зийнат берувчи қушман. Менинг нақш ва рангларимдан олам аҳли ҳайратга тушади. Агар суратим гулшанга оройиш берса, юришим кўрган кишига осойиш бағишлайди. Боғлар мен туфайли хазон пайтларида бўстонга, ўрмонлар мен туфайли қиш фасли гулистонга айланади. Агар жилва айлаб, ранг-баранг қанотларимни ёзсам, гўё бошдан-оёқ Искандар ойинаси¹ намоён бўлгандек бўлади. Улус ҳуснимни томоша қилиб, яратганининг қудратига офарин айтсин учун тангри менга беқиёс ҳусну зеболик, ҳаддан ортиқ зебу раънолик бахш этган. Чунки ҳақ ҳар бир кишини бир иш учун яратган: биров асал тотиш учун яратилган бўлса, биров ниш ейди. Ана шу тарзда донолик билан иш кўрилиб, ҳар ким бошига тушганини, «ё насиб», деб кўраверади. Тангри амри билан пари дилга ёқимли бўлса, шайтон бадбахтликка маҳкумдир. Ҳар бир киши ўзига буюрилган ишдан четга чиқа олмайди, ундан ўзга таклифга эса тоқат қилиб бўлмайди!

¹ Искандар ойинаси— афсонага кўра эрамиздан аввалги 358—323 йилларда яшаган македониялик шоҳ Филиппнинг ўғли Искандар томонидан темирга сайқал бериб яратилган ойина. Гўё унда жаҳонда содир бўлаётган нарсаларни кўрса бўлар экан.

Худҳуд унга жавоб бериш учун нафасини ростлаб, шундай деди:

— Эй жаҳолат аҳли каби ҳар нарсани ҳавас қилувчи! Сен шундай ҳолатларни баён этдингки, бу иш фақат девоналар ва ёш болалар қўлидангина кела олади, холос! Одам деган ташқи гўзаллик ҳақида сўз айтмайди. Кимки ундан фахр этар экан, уни одам қаторига қўшиб бўлмайди! Ноз ва хусн фақат дилбар қизларгагина ярашади. Эр киши эса дард ва машаққат чекиши билан яхшидир. Барча шакл аҳли учун энг шарафли иш ана шудирки, у шаклдан маъно томон олиб боради. Сен ўз шаклингга бино қўйдинг, бунинг учун кишилар томонидан масхара этилишга лойиқсан. Чунки, инсон ўз ташқи гўзаллиги билан фахрланмайди, агар фахрланса, у масхаралашга сазовордир!

XXXVIII

Ҳикоят

Бир ҳинду ўзини нақшу нигор билан безаб, кўп қизиқ ишлар ошкор этди. Бу масхарабоз ўз бошига кунгурали тож ўрнатди. Тож ва кийимларини тиллага ўхшаш сариқ ялтироқ модда — кимсон билан бўяб, уларга зарҳал берди. Унинг ёнида ноғора чалувчи ва қўшиқ айтиб ўйин тушувчи бир тўда ҳиндлар бор эди. Улар қўли ва бошларини ҳиндларга хос бир йўсинда тебратиб, рақс тушар эдилар. Қўринишлари гўё бўстонга оройиш бергудек гўзал, жилвалари эса худди Ҳиндистон товусидек эди.

Ана шу тарзда бу масхарабоз майдонда зўр ҳангома кўрсатди. Унинг атрофи бир гала бебошлар тўдасининг ғала-ғовури билан тўлди. Шу маҳал тартиб-интизомни назорат этувчи муҳтасиблар етиб келиб, бу даврани ҳар томондан ўраб олдилар. Уша даврининг фирибгар ва мақтанчоғи бўлган ҳиндуни тутиб олишди. Унинг ноғораси билан тожини уриб синдиришди ва баданини яланғочлаб, дарра билан роса савалашди. Шу тарзда унинг «санъат»и кишиларга ибрат бўлиб, ана шу хил қисмат унинг тожи учун «зийнат» бўлди.

Булбул шундай деди:

— Эй бу йиғинга далиллик берувчи зот! Мен гул ёнидан узоқлашдим. Ундан айрилиқда ошиқу девона бир ҳолатга тушдим; ақлу ҳушу сабр мендан бегона бўлди. Усиз менда на сабр бор ва на тоқат! Мен шундай бир ҳолатда, эй, биродар, унинг фироқига қандай чидай оламан? Негаки, гул бўстонда жилва қилган чоғда мен минг хил наво билан унга ўз сирларимни шарҳ қиламан. Ишқидан ҳар лаҳза шиддатим ортиб боради, ҳуснидан дам-бадам ҳайратга тушаман! У боғдан кетгач, гунгу лол бўлиб қоламан, тараннум қилиб сайрашга бир елчалик ҳам мажолим қолмайди. Унинг ёди билан боғ ичида сокинман, ҳажрига йўлиқсам юз дард ила доғ ичра қоламан. Кўнглимда ҳам, жонимда ҳам, ўнгимда ҳам, пайдою пинҳонимда ҳам — ёлғиз у!

Шоҳга комил юз билан боқиш лозим, Мендек гулга ошиққа бу иш йўл бўлсин!

XL

Худҳуднинг Булбулга жавоби

Худҳуд бу афсонани эшитгач, шундай деди:

— Сен ўз ишқинг ҳақида бунчалик кўп ғавғо қилаверма! Айтганларинг ишқ эмас, бошдан-оёқ шунчаки бир ҳавасдир. Бас, у ҳавас бўлгач, эй, беҳабар, у ҳақдаги гап сўзингни йиғиштир! Оламда сен каби нафсга бўйин эгувчи бирон-бир нодон бўлмаган.

Сен ўзингни зўрлаб ошиқ сифатида кўрсатиб, ишқ аро ҳар хил ғавғолар кўтардинг. Йилда бор-йўғи беш кун чаманда очилиб турадиган, ўн кун ўтмай тупроқ узра хазон бўлиб сочиладиган вафосиз ва умр боғида бақосиз бир чечак учун шунчалик ғавғоми?! Киши бу хил гўзалликка ошиқ бўлмагани яхши, чунки у ошиқ бўлишга лойиқ эмасдир. Шундай нарсани маъшуқ деб билки, у ҳеч қачон хас таҳол бўлиб ётмасин, унга ҳеч қачон завод юзланмасин. Гарчи сенинг бу ишқинг шайдолик бўлиб кўринса ҳам, барибир охири расволик билан тугайди.

Бир шоҳ отда сайр қилиб ўтиб бораётганда унга бир хаёлпараст гадо ошиқ бўлиб қолди. Халқ ичида оҳу вовайло билан афгон бошлаб, ғавго-тўполон қила бошлади. Худди сенга ўхшаш у ҳам минг турли нолалар қилар эди. Бир масканда телбалардек муқим тура олмас, ўзини гулхан кулига булгар эди.

Шоҳга бу хил ишқ ва девоналик маълум бўлгач, ошиқни синов қилмоқчи бўлди. Бир кун у ўзининг безатилган отига миниб, имтиҳон қилиш мақсадида отини гадо ётган гулхан томон ҳайдади. Ва мулозимларига айтдики: «У гумроҳни судраб олдимга олиб келинг ва ҳузуримда бўйинини узиб ташланг!»

Шундан сўнг гадони судраб, шоҳ олдига келтирдилар, ишқида ўзи орзу этган тилакка еткурдилар. Бахтиёр шоҳ уни қатлга ҳукм этди. Бундан гадо ваҳимага тушиб, беихтиёр орқасига қараб қоча бошлади. У қўрққанидан ҳуши бошидан учиб, ҳар томонга зир югурар эди. Одамлар унинг орқасидан тутмоқ учун қувлар эдилар. У энтиккан бир ҳолда гулхан томон чопди ва ўзини йўқотган ҳолда ўтга тушиб, куйиб кетди.

Шоҳнинг бу имтиҳондан мақсади шундай эди: агар гадо чиндан ҳам ошиқ бўлиб, ўз даъвосида содиқ бўлса, қатл ҳукмини қабул этиши керак эди. Шунда шоҳ отидан тушиб, ундан узр сўрамоқчи, аҳволдан огоҳ бўлмоқчи ва садоқати эвазига уни ўзига мусоҳиб ва яқин хизматкор қилиб олмоқчи эди.

Аммо гадонинг ишқи сохта бўлгани учун ҳоли расволикдан машҳур бўлди. Бордию сенга ҳам ўша ўзинг севган гулдан бир тикан озори етса, сенинг ҳам масканинг ҳаман эмас, гулханда бўлади.

Қумри айтдики:

— Эй доно! Ғафлатда қолган ва йўлдан адашганлар раҳнамоси!

Мен шундай бир қушдирманки, умрим бўйинча ҳеч қачон чамандан чиқмаганман, дашту водийлар бўйлаб сайр қилишдан зерикмаганман. Уз занфлигим ва ожизлигим

билан машхурман. Мен ўз уямни дарахт шохлари ва барглари орасига қураман. Жаҳонда на совуқ кўрганман, на иссиқ. Бошимга на машаққат тушган ва на қаттиқлик тогганман. Доймо у боғдан бу боққа, у шохдан бу шохга ўтиб кўнглимни чоғ қилганман. Шундай бир ҳолатда бундай қийин йўлга чиқишга ҳавас қилиб, бу йўл азобларини кўтаришга ярай оламанми?! Агар жонимни бу машаққатга қўйсам, мажбуран ўз қонимни ўзим тўккан бўлиб чиқмайманми?!

XLIII

Ҳудҳуднинг Қумрига жавоби

Ҳудҳуд унга шундай деди:

— Эй ожизлиги билан юзтубан кетган, дард шавқини кўнгиладан мосуво этган! Агар сен минг йил боғ ичида манзил тутсанг ҳам, бу тарзда шох ва барглари орасида учиб юришингдан не ҳосил?! Барибир йўлингни бирон-бир мушук пойлаб, гиппа бўгади, қорнингни ёриб, қонингни ичади. Ёки биров камон ўқи билан сени отиб тушради, ёки палақмон тоши билан жонингни олади. Сен айтаётган айшу ком бундан ўзга нарса эмас. Сенга гулшан ичра шундай «эҳтиром» кўрсатишади. Фафлатга ботиб, бу хил ҳаром ўлиб кетгандан кўра ўзингни айрилиқ шуъласи билан ўртаб, ҳақиқий эрлар каби асл мақсадни истасанг-чи! Ёр васлини излаб йўлга туш! Агар сен бу йўлда зор жисму ғамга пайванд жонингни фидо қилиб дарду машаққат ила ўлиб кетсанг, бундан ҳеч бир афсус чекма, чунки сенинг шу вақтгача ор қилишга сазовор офатли аҳволингдан бу ўлим юз қатла яхшироқдир!

XLIV

Ҳикоят

Бир уқувсиз боғбон бор эди. У боғбонлик санъатидан хабардор эмас эди. У на дарахтга пайванд қилиб, унда ҳузур-ҳаловат берувчи мева олишни, на дарахтларини парвариш қилиб ўстиришни ва на ўз вақтида гули ҳосилга кира оладиган дон сепишни биларди. Боғ аро хас-хашак териш билан хурсанд эди. Аслида уни боғбон эмас, хашакчи дейиш керак. У шу тарзда заҳмат чекиб, ўз умрини ўтказар эди. Яқин ўртоқлари унга бу хил самарасиз

ишни ташлаб, ўзингни бир фойдали иш билан овут, деган тарзда панд-насиҳатлар қилар, у эса буларга сира қулоқ осмас эди. Жоҳил боғбон бу машаққатли иш билан шуғулланишни тарк этмади. Кунлардан бир кун у жў-яклар оралаб ток кесиб юганида, уни илон чақиб ўлдирди.

XLV

Кабутар узри

Сўнгра кабутар ўз арзи ҳолини шундай шарҳ этди:

— Эй тўгри йўл кўрсатиш бобида камолот соҳибин! Барча қушлар орасида тангри мен учун халқ қўлидан оҳ-қат ейишликни қисмат этди. Халойиқ мен учун маскан ва кошоналар қуради, кишилар олдимга сув ва донлар келтириб қўйишади. Жаҳонда мен одамлар тузоғининг маҳбусиман, шу сабабдан уларга одатланиб, ўрганиб қолганман. Тангри менга бу ҳолатни насиб этиб, қисмат дастурхонидан менга шу иш тушибди. Ҳақ шунини раво кўрган экан, ундан бўйин товлаш ақл қонунига мувофиқ келадими?! Қисматга шукр қилиб, бу машаққатли ҳаётга юз қўймаганим авло эмасми?!

XLVI

Худҳуднинг Кабутарга жавоби

Худҳуд унга деди:

— Эй турли баҳонани ўзига касб қилиб олган! Сенга макр ва ҳийлалар уяси маскан экан! Қушлар сенинг бу ҳолатингдан ҳайратга тушмоқдалар. Сен каби яна бир ғайратсизни эса учратиб бўлмайди.

Тангри сенга бутун коинотни учиб ўтгудек қанот насиб этган. Сен бўлсанг халойиқ олдида зору интизор бўлиб ўтирибсан! Кишиларнинг берган суву донларига асир бўлдинг. Одамлар ёғочнинг учига латта боғлаб, тўдангизни қувиб юришади-ку! Улар сиздек бефойда галани қувилаб, томларини сиздан холи айлайдилар-ку! Улар сизга шунчалик жабр кўрсатишади-ю, сиз эса тамагирлик билан уларнинг ёнидан жилмайсиз, уларнинг томидан бўлақ бошқа жойга бора олмайсиз!